

Kazimierz Michałowski, Bogumiła Pleskowicz

Przyrodnicze i etniczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju potencjału turystycznego województwa podlaskiego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, 159-172

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERZ MICHAŁOWSKI

Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku

BOGUMIŁA PLESKOWICZ

Podlaski Urząd Wojewódzki w Białymstoku

PRZYRODNICZE I ETNICZNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA ROZWOJU POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Wprowadzenie

Globalny rozwój technik informatycznych spowodował, że nawet niewielki region turystyczny może nie tylko promować, ale także dystrybuować i prowadzić sprzedaż swojej oferty na całym świecie. Na współczesnym rynku turystycznym nasila się konkurencja, nie tylko w odniesieniu do przedsiębiorstw, ale również między regionami i krajami. Także rejon o lokalnej randze może współcześnie pełnić rolę międzynarodowego podmiotu turystycznego (np. Białowieski Park Narodowy). Na regionalny produkt turystyczny składa się koszyk dóbr i usług turystycznych, wytwarzanych przez oferentów w danej destynacji, zaspokajający kompleksowo potrzeby klientów w miejscu pobytu. Produkt wzbogacony, czyli otoczenie rdzenia i produktu rzeczywistego (infrastruktura turystyczna oraz paraturystyczna), tworzy wizerunek obszaru docelowego. Stanowi on znaczący instrument konkurencji.

Województwo podlaskie posiada wiele atutów przyrodniczych i antropogenicznych, aby stać się regionem konkurencyjnym turystycznie w skali Europy. Posiada także liczne zabytki kultury i architektury materialnej, w tym sakralnej, wiele obiektów architektury ludowej oraz miejsca o dużym znaczeniu historycznym. Podlasie słynie również z bogatej obrzędowości, mającej charakterystyczne cechy folkloru obszarów pogranicza kulturowego. Przy odpowiedniej promocji region ten będzie przyciągał coraz liczniejszą populację krajowych i zagranicznych turystów.

1. Uwarunkowania przyrodnicze

Województwo podlaskie należy do grupy najciekawszych przyrodniczo i najmniej zanieczyszczonych regionów Polski. Jego środowisko przyrodnicze tworzą wielkie puszcze, zachowane w naturalnym stanie doliny rzeczne, rozległe bagna i obszary pojezierne. Lasy stanowią ponad 30% obszaru woj. podlaskiego. Powierzchnia leśna przypadająca na 1 mieszkańca wynosi 0,51 ha¹ i jest ponaddwukrotnie wyższa niż przeciętnie w kraju (0,24 ha). Na obszarze omawianego województwa zachowały się duże kompleksy leśne Puszczy Białowieskiej, Puszczy Knyszyńskiej i Puszczy Augustowskiej, zabagniona Dolina Narwi z silnie rozbudowanym systemem koryt rzecznych, malownicza Dolina Bugu o dużych walorach krajobrazowych, najbardziej naturalne w Europie Środkowej Bagna Biebrzańskie oraz polodowcowy krajobraz Północnej Suwalszczyzny z licznymi lasami i jeziorami.

W województwie podlaskim znajdują się cztery parki narodowe, trzy parki krajobrazowe oraz blisko 100 rezerwatów przyrody. Wysoką rangę tych obszarów ilustruje międzynarodowy status nadany czterem z nich, a mianowicie:

- Białowieski Park Narodowy – obszar ochrony ścisłej, w tym rezerwat biosfery jako obiekt przyrodniczy Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO;
- Bagna Biebrzańskie – obiekt chroniony w ramach międzynarodowej konwencji Ramstar (ochrona najcenniejszych obszarów podmokłych);
- Dolina Górnej Narwi w granicach Narwiańskiego Parku Narodowego – obiekt zgłoszony przez Polskę do ochrony w ramach konwencji Ramstar – dolina zwana potocznie polską Amazonią;
- Puszcza Augustowska – jeden z kompleksów leśnych należący do największych w Europie² (łącznie z białoruską i litewską częścią puszczy) – potencjalny rezerwat biosfery o wielkim znaczeniu i randze europejskiej – w ramach UNESCO.

Do obszarów o wybitnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych należy również Pojezierze Augustowsko-Suwalskie. Szczególne znaczenie w skali województwa podlaskiego mają jeziora augustowskie oraz otoczone lasami jezioro Wigry. W północnej części województwa występuje obfitość niezwykle interesujących i unikatowych form rzeźby polodowcowej, wraz z najgłębszym na niżu europejskim jeziorem Hańcza, wchodzącym w skład Suwalskiego Parku Krajobrazowego.

Do obszarów przyrodniczych szczególnego rodzaju należą doliny największych rzek, które stanowią naturalne korytarze ekologiczne. Zalicza się do nich

¹ *Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2007, s. 230.

² H. Kiryluk, K. Michałowski, R. Ziółkowski, *Uwarunkowania i kierunki rozwoju turystyki w województwie podlaskim*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2002, s. 36.

środkowa część doliny Bugu, dolina Narwi i Biebrzy, a także doliny mniejszych cieków: Nurca, Pisy, Supraśli, Świsłoczy, Czarnej Hańczy i Rospudy.

Zbiorowiska roślinności naturalnej lub zbliżonej do naturalnej (lasy, bagna, torfowiska i naturalne łąki) obejmują łącznie około 40% powierzchni województwa podlaskiego, co stawia je pod tym względem na pierwszym miejscu w kraju. Obszary naturalnej flory współlistnieją z obfitością fauny. Występują tu ostoje licznych gatunków rzadkich i ginących w Europie zwierząt. Dodatkowym turystycznym atutem województwa jest powietrze i woda należące do najczystszych w skali kraju oraz relatywnie niskie zagrożenie hałasem. Są to ważne czynniki, sprzyjające rozwojowi turystyki zdrowotnej oraz działaniom, które ten rozwój wspomagają, jak na przykład produkcja proekologicznej żywności. Wśród najbardziej cennych walorów przyrodniczych należy wymienić:

- 1. Obszary leśne**, które są wprawdzie nierównomiernie rozmieszczone, jednakże dużą rangę nadają im duże skupiska leśne, a przede wszystkim zawartość kompleksów puszczańskich, takich jak Puszcza Białowieska, Puszcza Augustowska, Puszcza Knyszyńska, Puszcza Kurpiowska.
 - **Puszcza Białowieska** jest najcenniejszym przyrodniczym zakątkiem Polski, a zarazem ostatnim naturalnym lasem nizinnym w Europie. Kompleks leśny Puszczy Białowieskiej zajmuje obecnie około 1250 km². Rozciąga się on ze wschodu na zachód na długości 55 km i z północy na południe na długości 51 km. Do Polski należy zachodnia część puszczy o powierzchni 580 km². Zachowały się tu pierwotne typy ekosystemów od lat nienaruszone działalnością człowieka. Populacja żubra żyjąca na wolności w polskiej części puszczy szacowana jest na ok. 380 sztuk. Na terenie Puszczy Białowieskiej podejmowanych jest wiele działań związanych z ochroną jej unikatowych walorów przyrodniczych. W tym celu utworzono 20 rezerwatów, które zajmują około 3429,65 ha puszczy. Na obszarze puszczy rozwija się turystyka krajoznawcza, kwalifikowana, przyrodnicza, agroturystyka, a także turystyka konferencyjna. Ostatnio coraz większego znaczenia nabiera turystyka aktywna, turystyka zdrowotna i rekreacja w nowo powstałych ośrodkach SPA. Szczęólnego znaczenia w przyszłości powinna nabierać turystyka etniczno-kulturowa.
 - **Puszcza Augustowska** jest największym zwartym obszarem leśnym Polski, a wraz z puszczeniami Litwy i Białorusi, bezpośrednio z nią sąsiadującymi, stanowi największy zwarty kompleks leśny Europy. Jej powierzchnia wynosi około 300 tys. ha, z czego do Polski należy 110 tys. ha, do Litwy ponad 160 tys. ha i do Białorusi około 30 tys. ha. Jest to obszar wyjątkowo atrakcyjny krajobrazowo i turystycznie, przyrodniczo i łowiecko. Przez Puszcze Augustowską prowadzą niemal wszystkie szlaki kajakowe Suwalszczyzny – rzekami Czarną Hańczą, Rospudą,

Marychą, Blizną oraz Kanałem Augustowskim. Również w obrębie puszczy mieści się całe Pojezierze Augustowskie z niezwykle malowniczymi jeziorami: Necko, Rospuda, Białe, Studzieniczne, Sajno, Serwy, które od lat międzywojennych cieszą się popularnością wśród żeglarzy, kajakarzy czy wędkarzy. Ze względu na swe walory przyrodnicze, bogactwo jezior, runa leśnego, ostoje zwierzyny łownej, rezerваты fauny i flory, miejsca walk narodowowyzwoleńczych i liczne zakątki pejzażowe, obszary te są szczególnie warte zwiedzania. Przez Puszcę Augustowską prowadzą dobrze oznakowane szlaki turystyczne (piesze, rowe-rowe, kajakowe). Można ją także zwiedzać samochodem po drogach asfaltowych i częściowo żwirowych, oczywiście na trasach udostępnionych dla ruchu publicznego. Uwarunkowania wskazują na szczególnie rozwój takich form i rodzajów turystyki, jak turystyka wypoczynkowa, turystyka krajoznawcza i turystyka kwalifikowana;

- **Puszcza Knyszyńska** to jeden z niewielu terenów leśnych w Polsce, który posiada jeszcze wiele cech lasu naturalnego. W przeszłości stanowiła ona jedność z Puszcą Białowieską i Augustowską. Wyróżniającą cechą środowiska przyrodniczego Puszczy Knyszyńskiej jest obecność licznych źródeł, wysięków, strumieni i małych rzeczek. Główną rzeką Puszczy jest Supraśl stanowiąca dopływ Narwi. Puszcza stanowi ostoję ptasią o randze europejskiej. Na jej terenie stwierdzono obecność co najmniej 38 gatunków lęgowych ptaków wymienionych w *I Załączniku Dyrektywy Ptasiej*, 9 gatunków występuje w liczebności, która pozwala uznać ten teren za ostoję o znaczeniu międzynarodowym. W ostatnich latach na obszarze Puszczy Knyszyńskiej bardzo aktywnie rozwija się turystyka weekendowa oraz turystyka i rekreacja przyrodnicza. W związku z tym, że miasto Supraśl uzyskało status miejscowości uzdrowiskowej, coraz dynamiczniej rozwija się tu przyrodolecznictwo i lecznictwo uzdrowiskowe. W przyszłości szanse do rozwoju mają turystyka wypoczynkowa, kwalifikowana i krajoznawcza.
- **Puszcza Kurpiowska**, inaczej zwana Puszcą Zieloną (określenie lasów położonych w dorzeczu środkowej Narwi na Równinie Kurpiowskiej). Jej granice wyznaczają rzeki następujące rzeki: Pisa (od wschodu), Narew (od południa) oraz Orzyc (na zachodzie). Północne krańce sięgają dawnej granicy Prus Wschodnich. Nazwa pochodzi od zamieszkującej ją ludności – Kurpiów. W północnej części Równiny Kurpiowskiej znajdują się niewielkie fragmenty borów, lasów mieszanych i liściastych, które rozproszone są prawie na całym jej terenie i wraz z polami uprawnymi oraz łąkami stanowią charakterystyczną cechę tego krajobrazu. W ostatnim okresie rozwija się tu dynamicznie turystyka krajoznawcza. Szansę rozwoju ma również agroturystyka.

2. Doliny rzeczne

- **Dolina Górnej Narwi** – mezoregion fizyczno-geograficzny w północno-wschodniej Polsce, w środkowo-wschodniej części Niziny Północnopodlaskiej o powierzchni 15 910 ha. Na terenie Doliny Górnej Narwi utworzono w latach 80. Narwiański Park Krajobrazowy. Dno doliny jest zabagnione, przy czym Narew tworzy (szczególnie w końcowym odcinku) liczne meandry. Takie położenie skutkuje brakiem miast – jedynym ośrodkiem miejskim w regionie jest miasteczko Suraż.
- **Dolina Środkowego Bugu** – do jej głównych walorów przyrodniczo-krajobrazowych, decydujących o jej niepowtarzalności w skali kraju, a nawet Europy, należą: naturalne koryto rzeczne z licznymi skarpami, mieliznami, wyspami, z przepięknymi starorzeczami zwanymi bużyskami, rozległymi łąkami i pastwiskami, wysokie krawędzie wysoczyzny morenowej, z rozległą panoramą widokową na dolinę Bugu (np. Góra Zamkowa w Drohiczyźnie, Góra Zamkowa w Mielniku, punkt widokowy w Niemirowie), bogactwo fauny i flory z dużym udziałem rzadkich, ginących i chronionych roślin i zwierząt. Szczególne warunki rozwoju mają tu turystyka krajoznawcza, wypoczynkowa i przyrodnicza.

3. Obszary chronione

- **Białowiecki Park Narodowy (BPN)** jest najstarszym parkiem narodowym w Polsce. Jego początki sięgają 1921 roku, kiedy utworzono leśnictwo „Rezerwat”, przemianowane w roku 1932 na „Park Narodowy w Białowieży”, a w 1947 roku restytuowane jako Białowiecki Park Narodowy. Jego powierzchnia wynosi 10 517 ha, z czego 5726 ha pozostaje pod ścisłą ochroną. Park chroni ostatnie na niżu Europy lasy naturalne o charakterze pierwotnym, zachowane w strefie lasów liściastych i mieszanych. Są to lasy wielowiekowe i wielogatunkowe, o zróżnicowanej strukturze przestrzennej i niespotykanym bogactwie świata grzybów, roślin i zwierząt. Wiele z nich to gatunki właściwe lasom pierwotnym, które gdzie indziej zostały już wytępione lub są poważnie zagrożone. Park jest dla nich często ostatnią ostoją.
- **Biebrzański Park Narodowy (BiebPN)** zajmuje jeden z największych terenów bagiennych w Europie Środkowej, a jednocześnie jest największym i najdłuższym parkiem narodowym w Polsce. Park chroni najrozleglejsze w Polsce torfowiska położone wzdłuż rzeki Biebrzy. Odległość pomiędzy jego krańcami wynosi prawie 100 km. Park obejmuje przede wszystkim rozległe obszary podmokłe, co powoduje, że jest to jeden z najdzikszych i najbardziej tajemniczych obszarów w Polsce. Na obszarze BiebPN i jego otuliny istnieje ponad 600 km szlaków turystycznych – pieszych, rowerowych i kajakowych. Wśród wielu tras rowero-

wych na szczególną uwagę zasługuje Podlaski Szlak Bociani. Rozpoczynający się w Białowieży szlak łączy Puszcę Białowieską, Dolinę Górnej Narwi i Narwiański Park Narodowy z Bagnami Biebrzańskimi. Spływ kajakowy rzeką Biebrzą można rozpocząć w Lipsku nad Biebrzą, a skończyć w Wiźnie nad Narwią. Jego 140-kilometrową trasę można pokonać w ciągu siedmiu dni. Spływ można rozpocząć także w Augustowie, kontynuując wyprawę kajakową Kanałem Augustowskim, który jest wspaniałym zabytkiem budownictwa wodnego z XIX wieku. Największą atrakcją w pobliżu siedziby dyrekcji parku jest Twierdza Osowiec z całym kompleksem podziemnych bunkrów.

- **Narwiański Park Narodowy (NPN)** obejmuje swoim zasięgiem bagienną dolinę Narwi na odcinku pomiędzy miejscowościami Suraz i Rzędziany o powierzchni 7350 ha. Park został powołany 1 lipca 1996 roku w celu ochrony specyficznie wykształconego ekosystemu bagiennego. Od 2002 roku obszar ten objęto konwencją Ramstar o obszarach wodno-błotnych, a od roku 2004 znajduje się on w sieci Natura 2000. Symbolem parku jest sylwetka błotniaka stawowego – ptaka drapieżnego zakładającego gniazda w trzcinach. Na terenie parku rozwija się turystyka kwalifikowana, ekoturystyka, turystyka krajoznawcza i zdrowotna oraz agroturystyka.
- **Wigierski Park Narodowy (WPN)** został utworzony 1 stycznia 1989 roku i zajmuje powierzchnię 15 085 ha. Obejmuje on swym zasięgiem zespół 42 jezior, w tym jezioro Wigry (2189 ha, maksymalna głębokość 73 m) położone w centralnej części parku oraz kompleks lasów północnej części Puszczy Augustowskiej i przylegające tereny użytków rolnych. Teren parku jest bardzo zróżnicowany. W jego północnej części krajobraz jest pagórkowaty, z licznymi morenami, ozami, rynnami rzek i strumieni, wieloma zbiornikami wodnymi i innymi formami polodowcowej rzeźby terenu. Południowa część jest bardziej płaska, położona na piaszczystych glebach sandru augustowskiego, porośniętego rozległymi borami. Na obszarze WPN rozwija się turystyka krajoznawcza, przyrodnicza i kwalifikowana, zwłaszcza wodna, a także agroturystyka. Coraz większego znaczenia nabierają atrakcje i aktywności związane z dziedzictwem kulturowym tych ziem.
- **Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej (PKPK)** został utworzony w 1988 roku w celu ochrony przyrody, kultury i historii terenu Puszczy Knyszyńskiej. Zajmuje on powierzchnię 74 447 ha, a łącznie ze strefą otulinową 126 702 ha. Z uwagi na występowanie unikatowych gatunków oraz siedlisk ptaków obszar puszczy został włączony do Europejskiej Sieci Natura 2000. Miasto Supraśl, posiadające status uzdrowiska i położone blisko Białegostoku, stanowi najdogodniejsze miejsce wypa-

- dowe do zwiedzania Puszczy Knyszyńskiej. Supraśl oferuje turystom urozmaiconą bazę noclegową i gastronomiczną.
- **Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi (ŁPKDN)** został powołany w 1994 roku. W jego skład weszła zachowana w naturalnym stanie dolina Narwi na odcinku Piątница–Bronowo wraz z przylegającymi do niej terenami z malowniczymi wzniesieniami. W obrębie doliny występują liczne zakola, starorzecza, torfowiska i mokradła, tworząc dogodne warunki wzrostu specyficznym gatunkom roślin i zwierząt. Na terenie ŁPKDN rozwija się głównie turystyka krajoznawcza i przyrodnicza.
 - **Suwalski Park Krajobrazowy (SPK)** został utworzony 12 stycznia 1976 roku jako pierwszy park krajobrazowy w Polsce. Jest on położony na Pojezierzu Suwalskim w północno-wschodniej części województwa podlaskiego. Powierzchnia SPK wynosi 6284 ha. Ten niewielki obszar stanowi unikatowy przykład młodego krajobrazu polodowcowego, charakteryzujący się nieregularnym rozmieszczeniem moren czołowych i dennych, wydłużonymi wałami ozów, głębokimi rynnami i dolinami rzeczno-jeziornymi, olbrzymią ilością głazów narzutowych, kilkudziesięcioma jeziorami wraz z unikalnym na skalę światową jeziorem Hańcza (najgłębsze jezioro w Polsce i w Europie niżowej, głębokość maks. 108,5 m). W SPK rozwija się przede wszystkim turystyka krajoznawcza, agroturystyka i wiejska turystyka objazdowa.

4. Pojezierza

- **Pojezierze Augustowsko-Suwalskie** jest krainą wiecznych jezior oraz borów i lasów. Wielka obfitość mniejszych i większych jezior polodowcowych jest wybitną cechą krajobrazu pojezierza. Na Pojezierzu Augustowsko-Suwalskim występuje przeszło 300 jezior o powierzchni ponad 1 ha i około 200 mniejszych jeziorek. Większość z nich ma charakter rynnowy, o kształtach wydłużonych, bardzo często o brzegach poszarpanych licznymi zatokami. Wiele jezior układa się w zwarte grupy, odznaczające się nadzwyczajną malowniczością i stanowiące bardzo atrakcyjne obiekty (grupy) turystyczne, do których należą: augustowska, wigierska i inne. Kanał Augustowski z wieloma jeziorami włączonymi w systemat Pojezierza Augustowsko-Suwalskiego łączy je z rzeką Biebrzą, stanowiąc arterię wodną między systemem Niemna i Wisły. Jednocześnie tworzy on w ten sposób szereg szlaków wodnych, niezwykle pięknych i dogodnych dla wycieczek kajakowych.
- **Pojezierze Sejneńskie**, zwane też Pagórkami Sejneńskimi, leży w dorzeczu rzeki Marychy (lewego dopływu Niemna). Teren jest pagórkowaty, a wzniesienia osiągają wysokość od 120 do 190 m n.p.m. Największe znajdujące się tu jezioro to Gaładuś, przez które przechodzi

granica Polski z Litwą. Młody, polodowcowy krajobraz zachwyca wszystkich, którzy odwiedzają ten obszar. Mnogość i różnorodność form powierzchniowych terenu – wałów morenowych, falistych moren dennych, ozów, kemów, drumlinów, mis i rynien jeziornych, wąwozów i jarów rzecznych oraz głazowisk – stanowi o atrakcyjności krajobrazowej, rekreacyjnej i turystycznej tego regionu.

- **Pojezierze Rajgrodzkie** znajduje się w południowej części Pojezierza Ełckiego. Od północnego wschodu łączy się z Obszarem Chronionego Krajobrazu Jeziora Rajgrodzkie, a od południa graniczy z obszarem chronionego krajobrazu Dolina Biebrzy.

2. Uwarunkowania etniczno-kulturowe

Wśród uwarunkowań etniczno-kulturowych należy przede wszystkim wymienić:

1. Grupy etniczno-kulturowe

Województwo podlaskie jest jedynym obszarem w Polsce, gdzie bardzo duży procent mieszkańców stanowią przedstawiciele narodowości innej niż polska i wyznających religię inną niż katolicka. Obok Polaków żyją tu Białorusini, Ukraińcy, Rosjanie, Litwini, Tatarzy i Romowie, a dawniej żyli tu również Niemcy i Żydzi. Każda grupa narodowościowa, etniczna bądź religijna zachowuje swoją specyfikę kulturową, co przejawia się w odrębności wiary, w architekturze sakralnej i świeckiej oraz obrzędowości.

Zbiorowości regionalne i lokalne tworzą:

- mieszkańcy Białostoczczyzny, Ziemi Łomżyńskiej i Kurpiowszczyzny oraz Suwalszczyzny,
- kultury pochodzenia (przynależności obyczajowo-historycznej) – chłopska, postszlachecka, małomiasteczkowa,
- zbiorowości miejskie i wiejskie o wyraźnie odrębnym poczuciu tożsamości,
- nowe kategorie kulturowe – migranci.

W regionie podlaskim można wyróżnić cztery odrębne strefy kulturowe, a mianowicie³:

- obszar pomiędzy górnym i środkowym Bugiem a górną Narwią – silne skupiska etosu białoruskiego i ukraińskiego, a po części polskiego,

³ D. Frasunkiewicz, *Jednostkowy i instytucjonalny wymiar wielokulturowości północno-wschodniego pogranicza Polski w kontekście integracji z Unią Europejską*, w: *Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej*, tom II, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, UwB, Białystok 2004, s. 70.

- obszar pomiędzy rzekami górną Narwią i Supraślą – stosunkowo zwarta kultura o rdzeniu białoruskim,
- obszar pomiędzy Narwią a Biebrzą – rozproszenie elementu białoruskiego, polskiego i litewskiego,
- obszar na północ od linii Biebrzy – centra kultury litewskiej oraz skupiska ludności rdzennie polskiej.

Wśród interesujących przykładów imprez promujących zróżnicowanie etniczno-kulturowe społeczności lokalnych w województwie podlaskim należy wymienić⁴:

- przeglądy zespołów ludowych i festyny z udziałem gości zagranicznych, np. ze Świsłoczy, Prużan, Słonima, Kobrynia, Mińska, Grodna (Białoruś), z Równego, z Kamieńca (Ukraina), z Wilna, Kowna (Litwa);
- festiwale, np. kultury białoruskiej w Dubiczach Cerkiewnych i w Gródku, kultury ukraińskiej w Czeremesze, kultury litewskiej w Puńsku;
- występy zespołów folklorystycznych z krajów zza wschodniej granicy;
- festyny połączone z prezentacją cyklów obrzędowych, tak rodzinnych (np. wesela), jak i dorocznych (festyn „Na Iwana, na Kupała”);
- festyny, których zadaniem jest podtrzymywanie materialnej sztuki ludowej, np. festyn ceramiki budowlanej w Lewkowie;
- spotkania folkowe, których celem stanowi zainteresowanie młodzieży lokalną muzyką ludową;
- spotkania literatów białoruskich w Krynkach, na które przyjeżdżają Białorusini z całego świata;
- sympozja naukowe (np. Gminny Ośrodek Kultury w Narewce był w 1997 roku organizatorem VI Międzynarodowego Sympozjum „Muzyka ludowa Europy środkowo-wschodniej”).

2. Najcenniejsze zabytki architektoniczno-muzealne to przede wszystkim Pałac Branickich w Białymstoku, klasztor Kamedułów w Wigrach, Ławra Supraska, zespół zabudowy skarpy w Drohiczynie oraz Kanał Augustowski.

- Do zabytków unikatowych w skali kraju należy układ przestrzenny Tykocina, pochodzący z czasów „pomiarów włócznej” (połowa XVI wieku). Tworzy go prostokątny rynek i zabytkowa drewniana zabudowa wokół niego, zespół kościelny, dzielnica żydowska z unikalną renesansową synagogą oraz pozostałości zamku (rekonstrukcja).
- W województwie podlaskim usytuowane są (nieliczne) zespoły dworskie i pałacowe. Do najbardziej wartościowych zaliczyć należy: letni pałacyk z założeniem parkowym w Choroszczy, kompleksy pałacowe w Strabli, Rudce, Ciechanowcu, Nowodworach, Pawłowiczach i Dowspudzie. Orygi-

⁴ *Ibidem*, s. 71.

nalne elementy spuścizny kulturowej tworzą nieliczne już drewniane dwory, które odnajdziemy w następujących miejscowościach: Dowspudzie, Górcie, Krasnobrodzie, Netcie Folwarku, Sidrze, Łosośnej Małej i Dołubowie.

- Do najczęściej odwiedzanych przez turystów placówek muzealnych należą: Muzeum Przyrodniczo-Leśne Białowieskiego Parku Narodowego w Białowieży, skanseny w Ciechanowcu i Nowogrodzie oraz Muzeum Judaistyczne, zlokalizowane w tykocińskiej synagodze, a także Muzeum Ikon w Supraślu⁵.
- Do najbogatszych form w kraju zalicza się istniejące w województwie podlaskim tradycyjne budownictwo wiejskie. Dotyczy to zwłaszcza Kurpiowszczyzny, jak również wschodniej części województwa, a więc rejonu Puszczy Knyszyńskiej i Białowieskiej, doliny górnej Narwi i Świsłoczy oraz terenów przygranicznych. Przetrwało tu około kilku tysięcy zabytkowych drewnianych budynków mieszkalnych i gospodarczych, niejednokrotnie misternie zdobionych. Poszczególne obiekty wykonane z miejscowych, naturalnych materiałów urzekają często pięknymi elementami dekoracyjnymi. Budownictwo to reprezentuje jedyne w swoim rodzaju połączenie dobrze zachowanego krajobrazu kulturowego i przyrodniczego, co stwarza korzystne warunki do wzrostu znaczenia turystyki antropogenicznej oraz agroturystyki.

3. Tradycje religijne i miejsca kultu regionu podlaskiego

Współistnienie wielu narodowości, kultur i wyznań przejawia się bogactwem tradycji religijnych. Województwo podlaskie jest jednym z nielicznych regionów w kraju, gdzie można zobaczyć sąsiadujące ze sobą świątynie różnorodnych konfesji (kościół, cerkwie, kirchy, meczety i synagogi). Do najważniejszych obiektów, świadczących o różnorodności spuścizny historycznej regionu, należą ośrodki kultu i sanktuaria, takie jak: Grabarka, Supraśl, Studzieniczna, Różanystok, Hodyszewo, Kruszyniany, Bohoniki, Sejny. Obiekty sakralne w województwie podlaskim przedstawiono w tabeli 1.

⁵ *Strategia rozwoju turystyki województwa podlaskiego do 2010 roku*, red. B. Poskrobko, PB, Białystok 2001, s. 27.

Tabela 1

Główne ośrodki kultu religijnego w województwie podlaskim

Obiekty sakralne	Lokalizacja
Zespoły poklasztorne	Choroszcz, Różanystok, Siemiatycze, Szczuczyn, Boćki, Stawiski, Sejny, Wigry, Drohiczyn, Supraśl
Ośrodki kultu (pielgrzymkowe)	<p><u>Katolicy:</u> Białystok, Święta Woda, Studzieniczna, Sejny, Hodyszewo, Różanystok, Płonka Kościelna, Krypno, Ostrożany, Łomża, Puńsk, Jaśki, Krasnybór, Niewodnica.</p> <p><u>Prawosławni:</u> Supraśl, Grabarka, Białystok, Folwarki Tylwickie, Bielsk Podlaski, Knorydy, Stary Kornin, Drohiczyn, Tokary.</p> <p><u>Staroobrzędowcy:</u> Wodziłki, Grabowe Grądy, Suwałki, Bór.</p> <p><u>Tatarzy:</u> Bohoniki, Kruszyniany.</p> <p><u>Żydzi:</u> Tykocin, Krynki, Orla.</p>

Źródło: opracowanie własne.

Ośrodki kultu i sanktuaria cechuje ciekawa architektura sakralna. Spośród zabytków katolickich należy tu wymienić zespoły kościelno-klasztorne Dominikanów w Sejnach i Różanymstoku, Kamedułów w Wigrach, Pijarów w Szczuczynie, Misjonarzy w Siemiatyczach oraz trzy zespoły klasztorne w Drohiczynie – Jezuitów, Franciszkanów oraz Benedyktynek. Szczególnym obiektem jest słynna Ławra Suprańska – znany monaster prawosławny, którego część stanowi gotycko-bizantyjska cerkiew obronna, odbudowywana od 1984 roku. W sanktuarium w Studzienicznej k. Augustowa, w kaplicy na wyspie, znajduje się słynący łaskami obraz Matki Boskiej. Niezwykle cenny zabytek stanowi również czczona przez wiernych figura Matki Boskiej w bazylice w Sejnach, będąca gotycką madonną szafkową, wykonaną w XV wieku w Królewcu. Ważne i barwne uroczystości religijne połączone z procesją odbywają się w dniu 15 sierpnia w katolickiej świątyni Litwinów w Puńsku. Na wschód od Siemiatycz leży Święta Góra Grabarka – najważniejszy ośrodek prawosławia w Polsce. Ważne obiekty kultu prawosławnego to także monaster męski w Supraślu i żeński w białostockiej dzielnicy Dojlidy oraz Drohiczyn, znany z barwnych obrzędów sakralnych święta Jordanu nad Bugiem

w dniu 19 stycznia. Istnieją zatem przesłanki do rozwijania w województwie podlaskim form turystyki związanych z wymiarem religijno-pielgrzymkowym.

4. Kuchnia regionalna, sztuka i wytwórczość ludowa

Zakłady gastronomiczne województwa podlaskiego oferują duży wybór potraw regionalnych. Oprócz potraw kuchni staropolskiej, można tutaj posmakować dań kuchni białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej, tatarskiej i żydowskiej. Doceniając zalety regionalnej kuchni, władze samorządowe Podlasia zrealizowały projekt *Promocja turystyczna regionu przygranicznego z wykorzystaniem tradycyjnych potraw kulinarnych*. Efektem było wydanie przez Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego publikacji pt. *Od kartacza do sękacza. Wędrowniki kulinarne po Podlasiu* (wraz z płytą CD), dostępnej na portalu internetowym Wrota Podlasia. Przepisy kulinarne zgłaszały powiaty województwa podlaskiego.

W województwie podlaskim podejmuje się działania ukierunkowane na zachowanie tradycyjnego rękodziela ludowego. Do tradycji Podlasia należą: plecionkarstwo, tkactwo, garncarstwo, kowalstwo oraz tradycyjne stolarstwo. Jako przykłady imprez promujących wytwórczość ludową regionu należy wymienić odbywające się cyklicznie m.in. Biebrzańskie Targi Ginących Zawodów i Rękodziela w Osowcu Twierdzy, Podlaskie Targi Rzeźby Ludowej, Kowalstwa i Tkaniny Dwuosnowowej oraz Jarmark na Jana w Białymstoku, Jarmark Żubra w Hajnówce, Biesiadę Miodową w Kurowie, Ogólnopolski Dzień Ogórka w Kruszewie, Ogólnopolskie Dni Truskawki w Korycinie, Europaradę Orkiestr Dętych w Centrum Europy w Suchowoli połączoną z jarmarkiem ludowym, Podlaskie Święto Chleba w Ciechanowcu.

Podsumowanie

Nieprzeciętne, a często unikatowe walory przyrodnicze oraz duże zróżnicowanie etniczno-kulturowe czyni region podlaski jednym z najatrakcyjniejszych w kraju. Jednak walory te są jeszcze w zbyt małym stopniu wykorzystane w ofertach turystycznych. Aby maksymalnie zdyskontować istniejący potencjał, w pierwszej kolejności należy podjąć działania zmierzające do przekonania lokalnych społeczności o wartości turystycznej tego obszaru. Ponadto konieczne staje się przeprowadzenie przedsięwzięć informacyjno-promocyjnych, skierowanych na rynek krajowy i zagraniczny. Warto odnieść się zwłaszcza do rejonów, gdzie mieszkają osoby mające swoje korzenie w województwie podlaskim. W szczególności mogą to być następujące działania:

- opracowanie specjalistycznych, tematycznych przewodników, opisujących historię, kulturę i obyczaje poszczególnych grup etnicznych oraz narodowościowych;

- opracowanie tematycznej mapy przedstawiającej najciekawsze miejsca i obiekty związane z poszczególnymi społecznościami, w tym mniejszościowymi;
- promocja przewodników i map obrazujących walory przyrodnicze i kulturowe Podlasia na targach turystycznych krajowych oraz zagranicznych;
- kształtowanie kompetencji zasobów ludzkich w turystyce, pozwalających na tworzenie innowacyjnych i konkurencyjnych produktów turystycznych oraz właściwą obsługę klientów;
- uaktywnienie przedsiębiorstw i organizacji biorących udział w kształtowaniu rynku turystycznego poprzez współpracę z władzami samorządowymi i tworzenie wspólnych przedsięwzięć, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego.

Opisane w niniejszym artykule walory przyrodnicze, które cechuje naturalność, różnorodność biologiczna i krajoznawcza środowiska oraz równie bogaty potencjał etniczno-kulturowy, stanowią istotne atrybuty dla dynamicznego rozwoju regionu w oparciu o turystykę. Około 6% udziału w PKB w Polsce, które generuje turystyka, należy podkreślać szczególnie, bo to więcej niż daje rolnictwo czy sztan-darowe dziedziny przemysłu, takie jak górnictwo czy hutnictwo. Pomimo różnych trudności i nie zawsze sprzyjających warunków turystyka ma mocną pozycję go-spodarczą. Znajduje to odzwierciedlenie w zmianie podejścia ze strony samorząd-ów, które uznały rolę turystyki.

Opóźnienie rozwojowe w dziedzinie turystyki, jakie cechuje Polskę i region Podlasia w stosunku do Europy Zachodniej, coraz częściej staje się naszym atutem. Turyści interesują się bowiem nie tylko atrakcjami i zabytkami z najwyższej półki, których w Europie jest sporo i wielu turystów już je poznało. W ostatnich latach obserwuje się w Europie istotny wzrost zainteresowania turystyką ekologiczną. Wówczas turyści przy wyborze kraju i miejsca, do którego warto się wybrać, biorą pod uwagę to, czy są one mało skażone negatywnymi efektami współczesnej cywilizacji, czy kuchnia wykorzystuje naturalne produkty, a w otoczeniu jest przyroda zachowana w stanie naturalnym lub mało naruszoną działalnością człowieka. Województwo podlaskie spełnia wszystkie wyżej wymienione warunki.

NATURAL AND ETHNO-CULTURAL CONDITIONS FOR DEVELOPMENT OF THE TOURISM POTENTIAL OF PODLASKIE VOIVODESHIP

Summary

In the podlaskie voivodeship there are substantial opportunities for development of tourism and recreation, due to the favourable natural and ethno-cultural conditions

within that region. So far these opportunities have not been fully taken advantage of. Described in the article, the natural benefits of the region are highlighted by the natural beauty available, the diversity of flora and fauna and also the strong cultural heritage. These natural benefits are important factors to the dynamic tourism development of the region.

Within this article we are given the factors for maximizing tourism development and the actions required to achieve this goal. Development conditions are analysed in a three-dimensional scheme using the natural and anthropogenic factors.

In conclusion it was indicated that the development of the tourism potential of podlaskie voivodeship will allow the region to be competitive with other tourist friendly regions not only in Poland but also the rest of Europe.

Translated by Bogumiła Pleskowicz